

Spis treści

I. Okres od XIII do XVII wieku.....	13
II. Drugi okres polskiej mistyki to wiek XVII, nazywany „złotym okresem mistyki”	23
III. Okres XVIII wieku i pierwsza połowa XIX wieku	34
IV. Okres drugiej połowy XIX wieku i początek XX wieku (do 1914 roku)	41
1. Mistyka przeżyciowo-studyjna twórców szkoły zmartwychwstańczej.....	41
2. Inne środowiska	47
3. Mistyka przeżyciowa kobiet ze szkoły zmartwychwstańczej	52
4. Pozostali przedstawiciele mistyki przeżyciowej.....	61
V. Okres dwudziestolecia międzywojennego i czas II wojny światowej (1914-1946)	72
1. Mistyka studyjna.....	72
2. Mistyka przeżyciowa (przesłania)	75
3. Mistyka studyjna.....	94
4. Mistyka przeżyciowa w latach 1942-1948	95
5. Mistyka studyjno-przeżyciowa w latach 1948-1955	105
VI. Czasy powojenne	112
1. Lata 1961-1967.....	112
2. Lata 1971-1987	127
3. Lata 2003-2014.....	139
4. Propagowanie mistyki studyjnej.....	149
VII. Mistyka zakonów kontemplacyjnych.....	155
1. Życie mistyczne wieluńskich bernardynek.....	155

2. Życie duchowo-mistyczne w świetle Kroniki klasztoru siostr bernardynek z Wielunia (1908-1920) pióra m. Elżbiety Heleny Mińskiej	157
3. Życie mistyczne s. Klary (Leokadii Małuszyńskiej), bernardynki z Wielunia.....	159
Zakończenie	162

We współczesnym świecie przeżywamy kryzys wartości moralnych i religijnych. Obserwujemy brak rozróżnienia między etyką, psychologią, praktykami religijnymi i mistyką. Następuje również „psychologizacja” duchowości, którą się wciska w ramy mechanicyzmu psychologicznego, gdzie wszelka myśl o charakterze mistycznym jest klasyfikowana jako objaw chorobowy. Bóg jest Bogiem lęku, despotycznym ustanowicielem bezdusznych reguł. Jest Bogiem strachu, a nie miłości. Pojawiają się tendencje do porównywania mistycznego doświadczenia chrześcijańskiego z doświadczeniami „rzekomo” wywodzącymi się z neoplatonizmu i z religii wschodnich jak buddyzm i hinduizm. Dlatego L. Bouyer pisze, że „tylko jeden krok dzieli nas od przekonania, że doświadczenie mistyczne nie jest niczym specyficznie chrześcijańskim, a nawet, że stanowi ono w tradycji chrześcijańskiej element obcy, rezultat wpływów neoplatońskich, czy też ogólnie biorąc – wschodnich”¹. Inni autorzy postrzegają mistykę przeżyciową jako szereg zjawisk pewnej kategorii, do której należą zjawiska nadzwyczajne. Z tego powodu wielu kierowników duchowych popełnia błąd, proponując psychoanalizę².

Pomijając dalszą negatywną analizę, która jednak niekiedy pojawi się jeszcze w dalszej części opracowania, trzeba podkreślić, że w obecnych czasach coraz więcej powstaje analiz mistyki przeżyciowej. Dzieje się to dzięki udostępnieniu przez wiele zgromadzeń zakonnych „dzienników dusz” poszczególnych siostr-mistyczek. W porównaniu z Zachodem polska mistyka przeżyciowa jest w powijakach. Trzeba zaznaczyć, że w chrześcijaństwie Zachodu i Wschodu mistyka przeżyciowa jest dziełem przede wszystkim kobiet-mistyczek, ponieważ „dzienniki duszy” rzadziej są pisane przez mężczyzn. W polskiej tradycji mistycznej mamy ich odkrytych kilkanaście (m.in. B. Jańskiego, P. Semeneki,

¹ Cyt. za: P. Madre, *Boża miłość a dar uwalniania*, Kraków 1997, s. 61.

² Por. tamże, s. 59-61.

F. Blachnickiego, W. Gurgacza). Dla porównania można podać, że w samej Hiszpanii liczbę znanych z imienia mistyków i mistyczek szacuje się na około sześć tysięcy³.

Możemy więc powiedzieć, że mistyka przeżyciowa jest częścią całej teologii i że jest ona ściśle powiązana z całością chrześcijańskiego Objawienia. Niedoceniona w tradycji Kościoła, zwłaszcza przez ostatnie 350 lat, szła samodzielnym nurtem rozwoju naukowego (mistyka studyjna), uprawiana przez teologów zakonnych i mistyków, którzy stworzyli odrębne naukowe szkoły duchowości. Przeważnie szła ona nurtem wielkich szkół duchowości zakonnej, jak franciszkańska, karmelitańska, cysterska, nadreńska, w Polsce mariańska (S. Papczyński). Doświadczenie mistyczne, występujące w mistyce przeżyciowej, jest wyrazem procesu życia Bożego. Mistyka przeżyciowa stanowi widoczny obraz tego, co Bóg dokonuje we wnętrzu człowieka.

To, co realizuje się we wnętrzu człowieka, jest dziełem miłości Boga. Właśnie miłość Boga jest źródłem pełni życia mistycznego. Bóg nie określa tego życia, ponieważ Jego miłość usuwa wszelką granicę. Człowiek, który przez Jego miłość zostaje opanowany i pozwala rozwijać się tej miłości, odpowiada na tę miłość swoim życiem. Tak więc rozwój miłości kształtuje życie mistyczne. Jest to rozwój miłości otrzymanej w sakramencie chrztu świętego aż do osiągnięcia zjednoczenia mistycznego. Przykładem takiego umiłowania jest życie każdego z mistyków. Żaden z nich nie myślał o sobie, chociaż z miłości znosił oszczerstwa i nienawiść. W czasie swego ziemskiego życia każdy uważał siebie za „nicość”, będąc jednocześnie przez innych wyśmiewanym lub uważanym za psychicznie chorego. Jedynie świadomość miłości Boga pobudzała go do rozwoju własnej miłości, czyli przyczyniała się do tworzenia autentycznego życia mistycznego. Było to możliwe po odrzuceniu pychy jako największej przeszkody dynamizmu miłości. Odrzucając pychę, każdy chrześcijanin włącza się w „ruch Bożej miłości”. Wówczas miłość Boga skutkuje największą wiarą i nadzieją.

³ Por. *Leksykon mistyki. Żywoty – pisma – przeżycia*, red. P. Dinzelbacher, tłum. B. Widła, przekład uzupeł. i polską bibliografią opatrzył S. Urbański, tłum. opr. i obcojęzyczną bibliografię sporządzili P. Pachciarek, K. Rybacka, Warszawa 2002, s. V.

Dlatego nie można powiedzieć, że istnieje jakiś człowiek, który w swoim życiu nie zaznałby miłości Boga. Ale tylko taki człowiek, który otrzymał ją w sakramencie chrztu świętego i w różnej formie łaski, pragnie ukazać ją i przekazać innym, a przede wszystkim rozwijać w swoim życiu. Prawdziwa bowiem miłość pochodzi od Boga i jest skierowana do Niego oraz do drugiego człowieka. W ten sposób nie zawiera w sobie nic egoistycznego. Innymi słowy, w człowieku żyje Bóg. Miłość jest tym pokarmem, który podtrzymuje życie Boże w człowieku.

Stąd też mistyka przeżyciowa obejmuje miłość jako istotę świętości, ponieważ jest jej węzłem i pełnią, kieruje środkami uświęcenia, kształtuje życie mistyczne i prowadzi do celu (1 J 4, 16). Człowiek napełniony miłością jest nastawiony na realizowanie woli Ojca. W ten sposób miłość nadaje całemu życiu kierunek, czyli prowadzi człowieka do zjednoczenia z Bogiem. Połączenie duszy z Bogiem poprzez miłość jest źródłem i istotą mistyki przeżyciowej. Dlatego wzrost miłości nie zna granic, ani ze strony Boga, ani ze strony człowieka. Wobec tego sama miłość jest uczestnictwem w życiu Boga, czyli w Jego nieskończonej miłości (Łk 10, 27). Przed tak rozumianą miłością mistycy nie uciekali, ponieważ w jej istocie zawarte jest dążenie do mistycznego zjednoczenia z Bogiem.

Mistyka przeżyciowa pozwala poznać, że w autentycznym życiu duchowym chodzi o coś więcej niż o stosowanie praktyk pobożnościowych czy halucynacji magii. Chodzi bowiem o przyszłość człowieka szukającego i kochającego Boga. Dlatego mówiąc o mistyce przeżyciowej i mając na uwadze tradycję chrześcijańskiej mistyki, nasz powrót do mistyki przeżyciowej powinien być „odnową” głębokiego życia duchowego osób wierzących. Chrześcijańska bowiem mistyka w swoich przeżyciach (przeżyciowa) i w swoich doktrynalnych pojęciach (studyjna) pozostaje na przestrzeni stuleci niezmienną do dnia dzisiejszego. Przedstawia ona „drogę” do własnego wnętrza, do największego ukochania Boga i do odkrycia tam Jego tajemniczego działania. Dlatego dla chrześcijan życie mistyczne nierozzerwalnie jest związane z życiem sakramentalnym, zwłaszcza z Eucharystią, przy nieustannej współpracy z łaską.

Historia mistyki⁴, jak już zaznaczyłem, leży w Polsce zupełnie odłogiem. Spróbujemy więc przyjrzeć się naszym dziejom ducha, począwszy od średniowiecza, aby ukazać, jak aktywność Trójcy Świętej ujawnia się w mistyce Polaków. Jesteśmy bowiem od tysiąca lat narodem katolickim, mamy świętych, choć niewielu kanonizowanych. Jeśli nasz naród kroczył długo szlakiem dziejów zbawienia, jest rzeczą niemożliwą, żeby nie było w nim wielu owoców mistycznego działania samego Boga.

Polską mistykę, czyli jej fakty, teksty, treści, orientacje i postacie można uszeregować według mistyki typu najpierw przeżyciowego, następnie typu studyjnego, podręcznikowego, potem typu formacyjnego, w końcu według mistyki typu badawczego. Pomijając dwa ostatnie rodzaje mistyki, badania historyczne nad mistyką rodzimą obejmują przede wszystkim mistykę przeżyciową i mistykę szkolną, czyli

⁴ Opracowanie uzupełnione o aktualne badania. Przedstawia ono obecny stan badań mistyki przeżyciowej prowadzonych przez autora. Podajemy tutaj opracowania w formie pozycji książkowych: por. S. Urbański, *Formacja życia duchowego w ujęciu głównych przedstawicieli szkoły zmartwychwstańskiej*, Warszawa 1988; tenże, *Polska teologia życia mistycznego (1914-1939)*, Warszawa 1995; *Teologia życia mistycznego*, Warszawa 1999 (wyd. 2); tenże, *Życie mistyczne błogosławionej Faustyny Kowalskiej*, Warszawa 1997; tłum. na jęz. rosyjski, s. P. Wolczek, o. S. Staniewski, Grodno 1999 (Białoruś); *Mistyczny świat ducha*, Warszawa 2000 (wyd. 2); tłum. na jęz. rosyjski, red. A. Szczupał, tłum. L. Michajlik, Grodno 2002 (Białoruś); tłum. na jęz. angielski, red. P. Bandurski, San Jose 2002 (USA); tenże, *Zatopieni w Bogu. Mistycy polscy*, Warszawa 1999; tenże, *Mistyka drogą zjednoczenia z Bogiem* (red.), Warszawa 1999; tenże, *Mistyka – zagrożenie czy droga świętości?* (red.), Warszawa 1999; tenże, *Teologia modlitwy*, Warszawa 1999; tenże, w: *Leksykon mistyki*, red. P. Dinzelbacher, tłum. B. Widła, przekład uzupeł. i polską bibliografią opatrzył S. Urbański, tłum. opr. i obcojęzyczną bibliografię sporządzili P. Pachciarek, K. Rybacka, Warszawa 2002; tenże, *Duchowość polska* (red.), seria: Mistyka Polska 10, Warszawa 2002; tenże, *Duchowość zmartwychwstańcza*, Warszawa 2003; tłum. na jęz. portugalski J. Solak, Sao Paulo 2008 (Brazylia); tenże, *Słownik polskich świętych*, Yorba Linda 2003; tenże, *Żywoty polskich świętych*, Warszawa 2004 (jęz. polski, jęz. angielski); tenże, *Mistyka miłosierdzia*, Warszawa 2007; tenże, *Świętość chrześcijanina* (red.), seria: Mistyka Polska 118, Warszawa 2012; tenże, *Mistyka polska* (red.), seria: Mistyka Polska 104, Warszawa 2010; tenże, *Ku szczytom świętości*, Częstochowa 2014, s. 151-195; tenże, *Życie mistyczno-konsekrowane*, seria: Duchowość Europy 1, Warszawa 2015; tenże, *Mistyka przeżyciowa kobiet*, seria: Mistyka Polska 143, Warszawa 2015, tenże, *Mistycy w Kościele*, seria: Duchowość Europy 4, Warszawa 2016.

studyjną. Z kolei nie wdając się w trwającą polemikę teologów dotyczącą przedmiotu mistyki i życia mistycznego, trzeba powiedzieć, że przedmiotem pierwszej jest doświadczenie mistyczne konkretnej osoby, drugiej zaś – to samo również doświadczenie, ale ujęte metodologią naukową w pewną systematyzację podręcznikową czy traktatową. Każde bowiem doznanie mistyczne z jednej strony prezentuje się jako niepowtarzalny fenomen, nie poddający się klasyfikacji ani dokładnemu opisowi, z drugiej – odwołując się do tekstów mistyków, łatwo zauważyć powtarzalność symboli, idei, liczne podobieństwa w prezentowanej treści. Doświadczenie mistyczne jest swoistym doświadczeniem łaski, które ogarnia całą ludzką istotę i jako takie jest przedmiotem mistyki przeżyciowej i zarazem może być przedmiotem mistyki studyjnej.

Wielu autorów, nawet w obecnych czasach, nie znając dobrze teologii mistyki, charakteryzowało mistykę przeżyciową – to szokujący fenomen polskiej kultury religijnej – jako tradycjonalistyczną, sentymentalną, ludową i w ogóle powierzchowną, albo nie czytając „dzienników duszy” – z góry odrzucało. Tymczasem mistyka przeżyciowa to autentyczne życie duchowe człowieka, wybiegające poza podejmowanie praktyk pobożnościowych. To nic innego jak wyżyny wiary, miłości, nadziei, modlitwy, apostołstwa, ofiary w najgłębszym zespoleńiu z Chrystusem. Stąd też możliwe, że bywa do dzisiaj niezrozumiała we wszystkich swych przejawach. Również obecnie niektórzy autorzy piszący o życiu i twórczości mistyków unikają mówienia o doświadczeniach nadprzyrodzonych w ich życiu, albo próbują tłumaczyć je za pomocą psychologii, w taki sposób, by ogołocić te doświadczenia z wszelkiego nadprzyrodzonego działania Boga. Wówczas twórczość mistyków przestaje się różnić od teologii spekulatywnej, a nawet zdecydowanie z nią przegrywa⁵. Ks. P. Nikolski uzasadnia, że w tradycji prawosławnej jest uprawiana teologia na podstawie życia ludzi świętych (hagiologia). Świętość bowiem życia, rozumiana również jako odczuwalna obecność Boga w duszy, przyczynia się do uwiarygodnienia nauki, ponieważ ujawnia realizację

⁵ Por. P. Nikolski, *Świadek jedności mistycznej św. Jana od Krzyża*, w: *Miniatury eklezjologiczne. Księga pamiątkowa na stulecie urodzin siostry Joanny Lossow (1908-2005)*, Warszawa 2009, s. 108.

Ewangelii i chrześcijańskich dogmatów w życiu mistyka zgodnie z Tradycją. Cytowany przez autora św. Sylwan mówi, że „doskonali od siebie nic nie mówią... tylko to, co poddaje im Duch”⁶.

Nieznajomość życia mistycznego sprowadza je do błędu nadzwyczajności lub spirytualizmu, a tymczasem życie mistyczne to normalny rozwój wiary, nadziei i miłości oraz darów Ducha Świętego otrzymanych w sakramencie chrztu świętego. Chrześcijanin, otrzymawszy dar miłości Boga, odpowiada swoją miłością poprzez pracę nad sobą i współpracę z łaską Bożą. Rozwój zaś miłości do Boga i bliźniego eliminuje wszystko to, co przeszkadza temu procesowi. Człowiek kochający Boga nie może czynić zła bliźniemu. Na tym polega normalne życie mistyczne.

Idąc za powyższymi kryteriami, w dziejach polskiej mistyki można wyróżnić sześć etapów. Pierwszy obejmuje okres od XIII wieku do XVII wieku, drugi – to XVII wiek, trzeci – to XVIII wiek i pierwsza połowa XIX wieku, czwarty – to druga połowa XIX wieku i początek XX wieku (do 1914 roku), piąty – to dwudziestolecie międzywojenne i czas II wojny światowej (1914-1946) i szósty – to lata powojenne. Danych do tego podziału dostarczają polskie zasoby literatury duchowej. Dlatego podejmę próbę przemierzenia wielkimi krokami, jak już zaznaczyłem, naszych dziejów mistyki przeżyciowej z uwzględnieniem mistyki studyjnej, aby całościowo ukazać, jak działanie Boga ujawnia się w życiu mistycznym Polaków. Jesteśmy bowiem od tysiąca lat narodem chrześcijańskim, mającym wielu świętych mistyków i mistyczek, w tym wielu nadal zupełnie nieznanych.

⁶ Por. tamże, s. 108-109.